

Серія «ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ»

«ПРО ВСЕ СКАЖУ, ПРО ВСЕ Я ПРОСПІВАЮ»

До 165-річчя від дня народження
Дніпрової Чайки (1861–1927)

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Київ — 2026

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

Серія «ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ»

«ПРО ВСЕ СКАЖУ, ПРО ВСЕ Я ПРОСПІВАЮ»

*До 165-річчя
від дня народження
Дніпрової Чайки
(1861-1927)*

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Київ — 2026

УДК 027.625:[021.4:8

П 78

Відповідальна за випуск А. І. Гордієнко

Автор-укладач В. В. Піоварчук

Редактор О. А. Кадькаленко

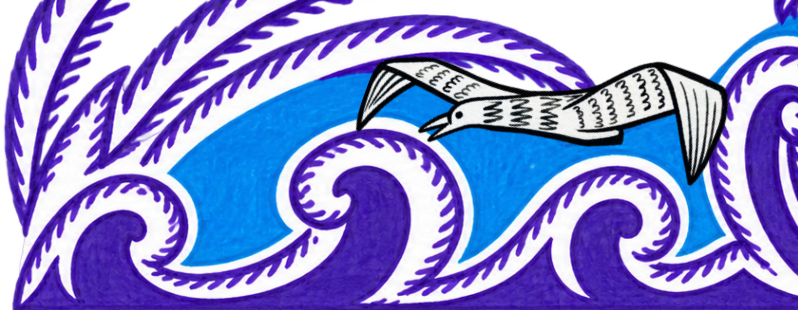
Про все скажу, про все я проспівую : метод. поради до 165-річчя від дня народж. Дніпрової Чайки / Національна бібліотека України для дітей ; авт.-уклад. В. В. Піоварчук ; ред. О. А. Кадькаленко. — Київ : НБУ для дітей, 2026 — 30 с.

Методичні поради містять авторські розробки для проведення заходів у межах відзначення 165-річчя від дня народження української письменниці Дніпрової Чайки, орієнтовані на популяризацію творчості автора. Рекомендовані для працівників бібліотек для дітей, юнацтва та позашкільних закладів освіти та культури, що надають культурні послуги дітям.

© Національна бібліотека України для дітей, 2026

СТУП

Людмила Василевська-Березина, відома під літературним псевдонімом Дніпрова Чайка, була не просто письменницею, а й видатним педагогом. Вона чудово розуміла психологію дитини, вміла розмовляти з малечю мовою гри, музики та природи.

Її казки та поезії у прозі – це не просто повчальні історії, а перші уроки екологічної емпатії. Дніпрова Чайка мала дивовижний хист оживляти все навколо: у її творах розмовляють морські хвилі, тужить за волею перекотиполе, сперечаються городні овочі та мандрують дощові краплі. Олюднюючи природу, вона вчила дітей найголовнішому – відчувати чужий біль, помічати красу в дрібницях і жити в гармонії з навколишнім світом. Сьогодні, коли весь світ говорить про важливість

екологічного виховання та розвиток емоційного інтелекту у дітей, тексти Дніпрової Чайки звучать неймовірно сучасно й терапевтично.

Вона одна з перших в українській педагогіці зрозуміла: найкращий шлях до серця дитини лежить через поєднання слова, гри та музики. Співпрацюючи з Миколою Лисенком, вона створила не просто тексти для дитячих опер, а унікальний інтерактивний простір, де дитина стає співавтором, актором, співаком. Для дитячого бібліотекаря це відкриває безмежне поле для експериментів. Творчість письменниці дозволяє перетворити звичайну книжкову зустріч на справжній артсинтез, де класичний текст оживає через театралізацію, дитячий шумний оркестр чи арттерапевтичне малювання під класичну музику.

У часи жорстких імперських заборон українського слова Дніпрова Чайка шукала і знаходила способи виховувати дітей українцями. Вона робила це без зайвого пафосу чи нудної моралізації – через близьку дитині народну пісню, фольклорні образи та гру. Її відданість просвітництву, за яку вона зазнала арештів, сьогодні є потужним прикладом культурного опору та незламності. Знайомлячи сучасних дітей з її постаттю, ми даємо їм не просто знання про минуле, а розкриваємо силу української ідентичності, яка передається з покоління в покоління через казку, колискову та щире слово.

Письменниця здійснила справжній прорив у національній педагогіці, створивши лібрето до перших українських дитячих опер. Тексти до знаменитих музичних казок «Коза-Дереза», «Пан Коцький» та «Зима і Весна, або Красна Весна» написала саме вона, а музику до них створив її близький друг – композитор Микола Лисенко. Це були не просто вистави для пасивного перегляду, а перші інтерактивні перформанси, де виконавцями виступали самі діти.

Екологічний складник творчості Дніпрової Чайки випереджав свій час на ціле століття. Такі твори, як «Буряк», «Краплі-мандрівниці» та «Казка про Сонце та його синів» – це не просто художній вимисел, а художньо осмислена географія, що в ігровій формі знайомить дітей із природними явищами. Письменниця в ігровій і абсолютно ненав'язливій формі пояснює дітям колообіг води в природі, зміну пір року, фотосинтез та користь городніх культур.

Світ героїв авторки максимально близький та зрозумілий сучасній дитині. Її персонажі – це тварини, рослини, сили природи чи навіть звичайні побутові речі, наділені яскравими людськими характерами. Вони вміють вередувати, ображатися, шукати друзів, долати страхи та подорожувати. Через ці образи письменниця говорить із дітьми про складні речі: самотність, пошук свого місця у світі, дружбу, заздрощі та взаємодопомогу. Веде делікатний, терапевтичний діалог про найскладніші виклики людського буття.

Творчість Дніпрової Чайки дає унікальну можливість вийти за межі звичного читання та виховати покоління чутливих, стійких та свідомих українців.

Тематичний блок 1.

ИТТЯ, ЩО СТАЛО СЛУЖІННЯМ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРИ

Історія української літератури знає чимало імен, які свого часу були добре відомими сучасникам, однак із плином часу несправедливо відійшли на другий план. До таких постатей належить і Людмила Василевська, більше znana під літературним псевдонімом Дніпрова Чайка. Її життя стало прикладом самовідданого служіння українській культурі, освіті та національному відродженню.

Вона народилася 1 листопада 1861 року в селі Карлівка Херсонської губернії (нині – Миколаївська область) у родині священника Василя Василевського. Родина була освіченою, шанувала книжку й підтримувала прагнення дітей до навчання. Майбутня письменниця зростала в атмосфері любові до народної культури, а ще змалку уважно прислухалася до пісень, легенд, казок і переказів, які чула від селян.

Саме Карлівка стала для Дніпрової Чайки першим відкриттям України. Безкраї степи, широке небо, подих вітру, народні пісні й живе народне слово сформували її особливе світовідчуття. Від місцевих жителів вона навчилася уважно слухати розповіді й легенди, а від природи – бачити красу в найменших деталях. Саме степ навчив майбутню письменницю відчувати ритм тиші, помічати зміну пір року, кольорів і настроїв доквілля. Згодом ці враження стануть невід’ємною частиною її художнього світу.

Південь України загалом посів особливе місце в житті й творчості Дніпрової Чайки. Для неї це був значно більше, ніж географічний простір. Саме тут формувалася її світогляд, народжувалися художні образи, виірвало глибоке відчуття української природи й культури. Степ, Дніпро, лимани, Чорне море та безмежне небо стали невід’ємною частиною її художнього мислення. У той час, коли українська література здебільшого асоціювалася з селом Центральної України, Днірова Чайка однією з перших відкрила читачам інший образ України – морський, степовий, південний. Вона переконливо показала, що українська природа – це не лише вишневі сади й тихі річки, а й безкраї степові простори, плавні Дніпра, солоні лимани та штурмове Чорне море.

Початкову освіту Людмила здобула вдома, а згодом навчалася в Одеському жіночому інституті. Саме роки навчання стали для неї періодом формування світогляду та національної свідомості. Попри те, що викладання здійснювалося російською мовою, вона дедалі більше цікавилася українською історією, літературою та народною творчістю.

Одеса стала важливим етапом її особистісного становлення. Саме тут вона зблизилася з українською інтелігенцією, утвердилася у прагненні писати українською мовою та формувала власні творчі й громадянські переконання. Це місто остаточно переконало її, що українське слово здатне звучати сучасно, глибоко й художньо.

Після завершення навчання Людмила Василевська працювала народною вчителькою в селах Херсонської та Одеської губерній. Саме педагогічна діяльність допомогла їй глибше зрозуміти світ дитинства. Вона швидко усвідомила, що дітям потрібна цікава, жива й емоційна українська книжка, яка була б близькою до їхнього досвіду. Це стало одним із головних стимулів її літературної творчості.

Працюючи вчителькою, вона не лише навчала дітей, а й уважно досліджувала народний побут, записувала місцеві пісні, легенди, приказки, дитячі ігри та звичаї. Саме тоді остаточно сформувалося її переконання, що народна творчість є невичерпним джерелом для розвитку української літератури, а дитяча книжка має виростати з живої народної традиції.

Переїзд до Херсона відкрив новий етап її життя – період творчого й громадського розквіту. Тут письменниця долучилася до діяльності української «Громади», познайомилася з багатьма діячами культури, активно займалася громадською роботою, збирала фольклор, друкувала свої твори та підтримувала український національний рух. Саме в цей період з'являється її літературний псевдонім – Дніпрова Чайка, який символічно поєднав ріку, небо та свободу, ставши уособленням любові до природи й духовної незалежності.

Родина Василевських стала одним із осередків українського культурного життя Півдня України. Їхній будинок у Херсоні був місцем зустрічей діячів культури, літераторів і громадських діячів.

«Пан Коцький»

«Казка»

«Коза-дереза»

«Казка»

«Грецька казка»

«Дивний птах»

Дніпрова Чайка
ПРОВІДИ СНИГОВИКА-СНИГУРОВИЧА

Художник ВАСИЛЬ ЄВДОКИМЕНКО
Київ «ВЕСЕЛКА» 1993

Саме тут Дніпрова Чайка підтримувала дружні контакти з Михайлом Коцюбинським, Борисом Грінченком, Лесею Українкою, Миколою Лисенком та іншими представниками української інтелігенції.

Поїздки до Голої Пристані, Олешок, Станіслава та інших куточків Херсонщини відкрили письменниці новий художній світ. Морські краєвиди, лимани, плавні Дніпра та безмежні степові простори надихнули її на створення циклу поезій у прозі, які стали одними з найоригінальніших творів української літератури кінця XIX століття. Саме ці пейзажі визначили неповторне звучання її творчості, у якій природа стала не лише тлом подій, а повноправним героєм творів.

Наприкінці XIX століття українське слово перебувало під численними заборонами. Проте Дніпрова Чайка не припинила писати українською мовою. Вона друкувала поезії, оповідання, казки, нариси, активно співпрацювала з українськими часописами, підтримувала молодих письменників і брала участь у культурному житті країни.

Особливе місце у творчій біографії письменниці посідає співпраця з композитором Миколою Лисенком. Саме Дніпрова Чайка створила лібрето до перших українських дитячих опер – «Коза-Дерева», «Пан Коцький» та «Зима і Весна». Ці твори започаткували новий напрям в українській музичній культурі та стали класикою дитячого музичного театру.

Не менш вагомою була її діяльність як фольклористки. Протягом життя письменниці записала сотні народних пісень, легенд, приказок, дитячих ігор та обрядів. Для неї це була не лише наукова праця, а й спосіб зберегти культурну пам'ять народу.

Окремою сторінкою життя стали її подорожі до Криму. Вони були пов'язані насамперед із лікуванням, однак водночас стали джерелом нових творчих вражень. Крим постав для письменниці не лише як мальовничий край, а як простір зустрічі різних культур, традицій і світоглядів. Її захоплювали кримські легенди, гірські пейзажі, морські бурі, кипариси та стародавня архітектура. У творах, навіяних цими подорожами, природа нерідко стає філософським співрозмовником людини, допомагаючи осмислити життя, самотність, красу й вічність.

Попри постійний нагляд влади, цензурні обмеження та складні життєві обставини письменниці не відмовилася від своїх переконань. Вона продовжувала працювати для дітей, підтримувала українське книговидання, займалася благодійністю, допомагала молодим учителям і літераторам.

Померла Дніпрова Чайка 13 березня 1927 року. Проте її творчість не втратила своєї актуальності. Її твори і сьогодні вражають щирістю, музичальністю, любов'ю до природи та глибокою вірою в дитину.

Життя Людмили Василевської стало прикладом того, як одна людина може поєднати в собі талант письменниці, педагога, громадської діячки й просвітниці. Вона не лише творила українську літературу, а й формувала культурне середовище, де зростало нове покоління українців. Її біографія переконує, що простір, у якому живе людина, здатний формувати її світогляд і творчість. Саме тому степи, море, Дніпро, народна культура й люди Півдня України стали невід'ємною частиною мистецького світу Дніпрової Чайки, а її спадщина й сьогодні залишається важливою складовою історії української культури та заслуговує на нове прочитання в сучасному освітньому й бібліотечному просторі.

ИСЬМЕННИЦЯ, ЯКА ВИПЕРЕДИЛА СВІЙ ЧАС

Ім'я Дніпрової Чайки найчастіше пов'язують лише з дитячою літературою, однак її творчий доробок значно ширший. Вона працювала в різних жанрах, створювала поезію, прозу, драматичні твори, лібрето, публіцистику, етнографічні записи, переклади. У центрі її уваги завжди залишалися людина, природа, дитина, народна культура та українське слово.

Для письменниці література ніколи не була лише мистецтвом заради мистецтва. Вона сприймала її як інструмент виховання, формування особистості й національної свідомості. Саме тому її твори вирізняються щирістю, гуманізмом, повагою до дитини та глибоким знанням народної традиції.

Поетичний світ Дніпрової Чайки

Поезія письменниці вирізняється особливою музикальністю та образністю. У її віршах природа не є звичайним тлом подій – вона живе власним життям, співпереживає людині, розмовляє з нею мовою вітру, хвилі, трав і птахів.

Провідними образами її творчості стали Дніпро, Чорне море, степ, чайки, весняний дощ, квіти та птахи. Через ці символи письменниця передавала людські почуття, надію, тугу, любов до Батьківщини та віру в майбутнє.

Особливістю її поетичного стилю є поєднання народнопісенної традиції з модерними художніми прийомами. Вона широко використовувала персоніфікацію, символіку природи, мелодійність мови, що згодом зробило її твори особливо придатними для музичного втілення.

Дитина як головний герой її творчості

На відміну від багатьох письменників свого часу, Дніпрова Чайка не повчала дітей. Вона намагалася зрозуміти їхній внутрішній світ, побачити його очима самої дитини.

У її творах діти – активні, допитливі, емоційні, відкриті до світу. Вони досліджують природу, ставлять запитання, помиляються, співчують, мріють і навчаються через власний досвід. Саме тому навіть сьогодні її тексти легко знаходять відгук у сучасного читача.

Письменниця чудово розуміла дитячу психологію. Вона не ускладнювала мову, але й не спрощувала її штучно. Її тексти залишаються художньо довершеними, водночас зрозумілими й емоційно близькими дітям різного віку.

Майбутня письменниця Дніпрова Чайка
у роки вчителювання в Одесі.

Фото Національний музей літератури

Фольклор як джерело творчості

Важливою складовою творчого методу письменниці була її багаторічна фольклористична діяльність. Подорожуючи селами Півдня України, вона записувала народні пісні, казки, легенди, прислів'я, дитячі ігри, колискові, веснянки та обрядові тексти.

Для Дніпрової Чайки фольклор був не лише історичною пам'яткою, а живою основою української культури. Саме народна творчість сформувала її художнє мислення, допомогла відчувати ритм української мови та створити власний упізнаваний стиль.

Завдяки цій роботі письменниця зробила вагомий внесок у збереження нематеріальної культурної спадщини України.

ДНІПРОВА ЧАЙКА

Письменниця нової педагогіки

Багато літературних творів Дніпрової Чайки народжувалися з її педагогічного досвіду. Щоденне спілкування з дітьми допомагало їй розуміти, що саме цікаво юним читачам, які сюжети вони люблять, як сприймають художнє слово й музику.

Саме тому її твори легко поєднуються з грою, театралізацією, співом, творчими вправами та колективною діяльністю. Фактично ще наприкінці XIX століття письменниця використовувала ті принципи, які сьогодні називають інтегрованим навчанням, діяльнісним підходом та навчанням через творчість.

Актуальність творчої спадщини сьогодні

Минуло понад сто років від часу написання більшості творів Дніпрової Чайки, однак вони не втратили своєї цінності. Її тексти навчають уважності до природи, любові до рідної мови, співчуття, взаємодопомоги, відповідальності та поваги до власної культури.

Саме тому творчість письменниці відкриває широкі можливості для сучасної бібліотечної та освітньої роботи. Вона легко інтегрується в інтерактивні заняття, театральні постановки, квести, літературні подорожі, творчі майстерні та читацькі клуби.

Дніпрова Чайка належить до тих українських авторів, чиї ідеї сьогодні звучать особливо сучасно. Вона була переконана, що навчання має приносити дитині радість, література – пробуджувати уяву, а культура – формувати особистість. Саме тому її творчість продовжує залишатися актуальною для нових поколінь читачів.

ЕКРЕТИ

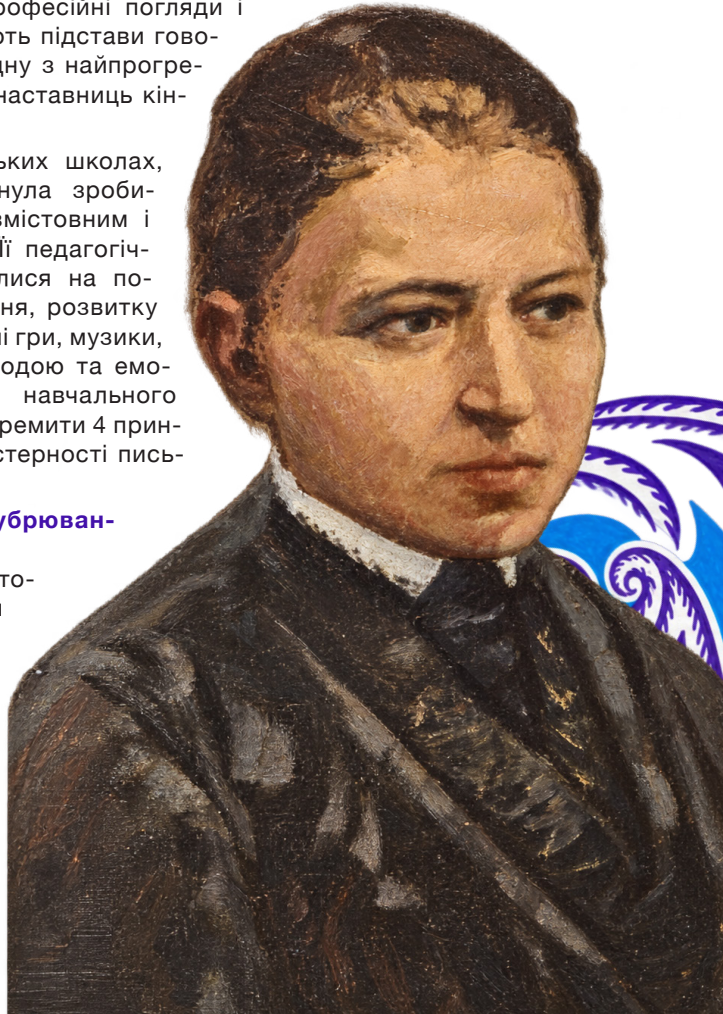
ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ: новаторські уроки та творчі знахідки

Поряд зі значною літературною діяльністю Дніпрова Чайка була відомою педагогинею, яка прагнула оновлення змісту й методів навчання та відстоювала необхідність творчого розвитку дитини. Її професійні погляди і практичний досвід дають підстави говорити про неї як про одну з найпрогресивніших українських наставниць кінця XIX століття.

Працюючи в сільських школах, Дніпрова Чайка прагнула зробити навчання живим, змістовним і близьким до дитини. Її педагогічні принципи ґрунтувалися на повазі до особистості учня, розвитку творчості, використанні гри, музики, спостережень за природою та емоційного переживання навчального матеріалу. Можна виокремити 4 принципи педагогічної майстерності письменниці.

- **Уроки без зазубрювання: «жива школа»**

Наприкінці XIX століття шкільне навчання у більшості закладів Російської імперії будувалося на механічному заучуванні, суворій дисципліні та беззаперечному підпорядкуванні вчителю. На цьому тлі педагогічні погляди Дніпрової Чайки виглядали напрочуд сучасними.

Вона намагалася зробити навчання максимально наближеним до реального життя. За сприятливої погоди переносила заняття на подвір'я, до саду чи на берег річки, використовуючи навколишній світ як природний навчальний простір. Під час таких уроків діти рахували природні об'єкти, спостерігали за змінами в природі, знайомилися з рослинами, вчилися описувати побачене й робити власні висновки.

Особливу увагу приділяла розвитку спостережливості. Замість механічного запам'ятовування вона пропонувала дітям самостійно досліджувати явища природи, ставити запитання, знаходити причинно-наслідкові зв'язки. Художні оповіді, казкові образи й народні легенди ставали для неї засобом пояснення складних природних процесів, допомагаючи дітям краще їх зрозуміти й запам'ятати.

Дніпрова Чайка з дочкою
Оксана Феофанівна Василевська
Фото 1915 року

Важливим складником її роботи було й виховання дбайливого ставлення до довкілля. Разом із дітьми вона доглядала рослини, спостерігала за птахами, заохочувала вести записи про сезонні зміни в природі. Такі заняття розвивали не лише знання, а й уважність, відповідальність і любов до рідного краю.

- **Театр і музика як засоби навчання**

Особливе місце у педагогічній діяльності Дніпрові Чайки посідали музика й театральна гра.

Розуміючи, що саме через емоції дитина найкраще засвоює знання, вона широко використовувала спів, декламацію та невеликі театралізовані сценки. Учні брали участь у виконанні народних пісень, інсценізували казки, навчалися виразного читання, розвивали мовлення й пам'ять.

В умовах дії Емського указу українська мова була майже повністю усунута зі шкільної освіти. Але народна пісня залишалася одним із небгатьох способів збереження української культурної традиції. Саме тому

Дніпрова Чайка активно використовувала фольклор у виховній роботі, знайомила дітей із народними обрядами, записувала пісні та залучала учнів до їх виконання.

Зібраний нею фольклорний матеріал став важливою основою задля подальшої творчої співпраці з Миколою Лисенком. Працюючи над лібрето дитячих опер, письменниця добре розуміла, які образи, ритми й мовні конструкції є найближчими дитячому сприйняттю, адже багато років спостерігала за тим, як реагують на них її учні.

- **Боротьба за освіту дівчат**

Наприкінці XIX століття доступ дівчат до освіти залишався обмеженим. У багатьох селянських родинах навчання вважали необов'язковим для дівчинки, адже її майбутнє пов'язували передусім із веденням домашнього господарства.

Дніпрова Чайка переконувала батьків, що освіта потрібна кожній дитині, незалежно від статі. Вона неодноразово відвідувала родини своїх учениць, пояснюючи значення навчання та його вплив на майбутнє.

Такі переконання були для неї не лише педагогічною позицією, а й особистим життєвим досвідом. Свого часу вона сама наполегливо відстоювала право обрати шлях учительки, незважаючи на заперечення рідних. Саме тому питання освіти жінок стало одним із важливих напрямів її громадської діяльності.

- **Учителька, яка виховувала турботою**

Для Дніпрової Чайки школа була не лише місцем здобуття знань, а й простором людської підтримки.

Багато її учнів походили з малозабезпечених родин, часто відвідували школу без необхідного приладдя чи теплого одягу. За можливості вона допомагала дітям книжками, папером, олівцями, дбала, аби навчання відбувалося в комфортних умовах.

Особливу увагу приділяла психологічному клімату в класі. На відміну від поширених тоді авторитарних методів виховання, вона категорично не підтримувала фізичні покарання, прагнула будувати взаємини з учнями на довірі, повазі та взаєморозумінні.

Саме ця атмосфера підтримки дозволяла дітям почуватися впевненіше, не боятися висловлювати власні думки, брати участь у творчих заняттях і поступово відкривати свої здібності.

Педагогічний досвід Дніпрової Чайки переконує, що ефективне навчання неможливе без щирої уваги до особистості дитини. Її уроки поєднували знання, мистецтво, природу й людяність, а головним педагогічним інструментом залишалися повага, довіра та віра в можливості кожного учня.

ЛІТЕРАТУРНО-ІГРОВА ЛАБОРАТОРІЯ

Від книги – до гри: читаємо Дніпрову Чайку по-новому за творами «Зима і Весна, або Краса і сила», «Дівча-Осінь»

■ **Мета:** популяризувати творчу спадщину Дніпрової Чайки через активну роботу з її творами; зацікавити дітей читанням, розкрити пізнавальний і творчий потенціал художнього тексту; розвивати уяву, спостережливість, комунікативні та творчі здібності; показати сучасному читачеві актуальність письменницьких ідей про пізнання світу через гру, природу, творчість і безпосередній досвід.

■ **Цільова аудиторія:** читачі-діти 10-14 років.

■ **Матеріали:**

- уривки з творів Дніпрової Чайки, зібрані відповідно до теми заняття;
- картки із запитаннями та завданнями до текстів;
- картки з педагогічними принципами письменниці;
- картки з навчальними темами;
- аркуші паперу або фліпчарт;
- кольорові маркери;
- природні матеріали (листя, жолуді, колоски, шишки, камінці, мушлі);
- картки із загадками, прислів'ями та короткими фольклорними текстами.

■ **Структура/перебіг заняття:**

Бібліотекар пропонує дітям уявити, що вони потрапили на незвичайний урок кінця XIX століття, але головним «підручником» для нього будуть твори Дніпрової Чайки. «Зима і Весна, або Краса і сила» – це твір, у якому природні явища набувають рис персонажів, вступають у взаємодію, а сама тема природи подається через образ, конфлікт, діалог і драматичну дію. «Дівча-Осінь» – твір для спостереження і самостійного відкриття. Учасники спробують з'ясувати, як за допомогою художнього слова можна не лише читати, а й пізнавати світ, спостерігати, досліджувати, грати та творити.

ЕТАП 1. ЗНАЙОМСТВО ЧЕРЕЗ КНИГУ

Завдання цього етапу – викликати інтерес до творів письменниці та з'ясувати що особливого є у її творах.

Учасники об'єднуються у 3 команди. Кожна отримує короткий фрагмент одного з творів та завдання визначити, що саме пропонує зробити авторка читачеві:

- що побачити або помітити;
- про що замислитися;
- що уявити;
- що дослідити;
- у що пограти;
- що створити власними силами.

Після роботи з текстом команди отримують конверти з картками, на яких зазначено педагогічні принципи, характерні для Дніпрової Чайки:

- навчання через гру;
- використання природи як навчального середовища;
- залучення народної творчості;
- розвиток спостережливості;
- створення доброзичливої атмосфери навчання.

Завдання команд – поєднати кожен принцип із прочитаним уривком і знайти у ньому підтвердження. Наприклад, визначити, де авторка спонукає читача спостерігати за природою, де використовує гру чи образ, а де створює можливість самостійно дійти певного висновку. Кожна команда презентує один із виявлених зв'язків за схемою: **«У тексті ми помітили... це відповідає принципу... тому що...»**.

Бібліотекар доповнює відповіді та коротко пояснює, що ці прийоми були важливими для педагогічних поглядів Дніпрової Чайки. Особливу увагу варто звернути на те, що письменниця прагнула залучити дитину до спостереження, гри, творчої діяльності та самостійного пізнання. На завершення етапу бібліотекар пропонує учасникам визначити, який із відкритих принципів вони вважають найбільш незвичним для свого часу, і який із них залишається актуальним сьогодні.

ЕТАП 2. ВІД КНИГИ – ДО ВЛАСНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРИЙОМУ

Кожна команда отримує новий фрагмент твору, який не був опрацьований на попередньому етапі. Бібліотекар також пропонує картку із завданням, що визначає педагогічний прийом, який команда має використати:

- гра – придумати невелику гру за мотивами прочитаного;
- спостереження – запропонувати завдання, яке допоможе уважніше розглянути описане в тексті явище або предмет;
- запитання – сформулювати запитання, відповідь на яке можна знайти, уважно прочитавши текст;
- народна творчість – дібрати до змісту твору прислів'я, загадку, народну гру або інший фольклорний матеріал (з-поміж запропонованих бібліотекарем варіантів);
- творчість – запропонувати завдання на створення власного образу, продовження історії, діалогу чи ілюстрації.

Протягом 5-7 хвилин команди виконують отримане завдання, використовуючи свій уривок. Після цього презентують результат.

Наприклад, команда отримала уривок із твору «Зима і Весна, або Краса і сила» та картку «Гра». Учасники вигадують короткий діалог між Зимом і Весною, розподіляють ролі та відтворюють цей діалог.

Після завершення презентацій бібліотекар організовує підсумкове обговорення, під час якого учасники аналізують запропоновані педагогічні рішення та визначають, які принципи Дніпрової Чайки використані у кожному фрагменті.

★ ЕТАП 3. ВІДКРИВАЄМО СЕКРЕТ ДНІПРОВОЇ ЧАЙКИ

Після виконання завдань другого етапу бібліотекар пропонує командам визначити, у чому полягає особливість творів Дніпрової Чайки. Кожна команда отримує одне фінальне завдання.

Команда 1. «Знайди доказ у книзі» – обрати з опрацьованих уривків один фрагмент, який найкраще демонструє, що Дніпрова Чайка навчала дитину через спостереження, гру або власне відкриття.

Команда 2. «Було тоді – є сьогодні» – обрати один із педагогічних прийомів Дніпрової Чайки та назвати, де застосовується такий спосіб навчання сьогодні.

Команда 3. «Порадь книгу» – обрати один із творів Дніпрової Чайки та підготувати коротку рекомендацію чому його варто прочитати.

Після виконання трьох завдань бібліотекар підбиває підсумки та відзначає кожную команду в окремій номінації:

«Найкращі літературні дослідники» – команда, яка найуважніше працювала з текстами Дніпрової Чайки, знаходила підтвердження педагогічних прийомів у творах, аргументувала свої відповіді та помічала важливі деталі;

«Найкреативніші читачі» – команда, яка найцікавіше застосовувала педагогічні прийоми під час практичних завдань, демонструвала оригінальні ідеї, нестандартні рішення, гру та творчий підхід;

«Відкривачі сучасного» – команда, яка найкраще побачила зв'язок між педагогічними ідеями Дніпрової Чайки та сучасними способами навчання, переконливо показала, чому її підходи можна вважати новаторськими.

Тематичний блок 4

ПІВАВТОРКА ДИТЯЧИХ МРІЙ: ТВОРЧИЙ ТАНДЕМ

Дніпрової Чайки та Миколи Лисенка

Наприкінці XIX століття, у часи імперських обмежень, українська дитяча література лише формувалася, а професійного музичного театру для дітей рідною мовою взагалі не було. Саме тому співпраця двох яскравих постатей української культури того періоду – композитора Миколи Лисенка та письменниці Дніпрової Чайки – стала значно більшою, ніж звичайний творчий союз. Адже вона об'єднувалася спільною ідеєю – прагненням поєднати українське слово, народну музику та знайомі дітям казкові сюжети.

«Коза-дереза»

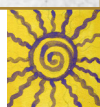
«Весна-красна»

У спільній роботі кожен із митців мав свою роль. Дніпрова Чайка створювала лібрето, поетичні тексти, діалоги та образи персонажів, а Микола Лисенко надавав їм музичного звучання. Їхні твори були призначені для дитячого виконання, тому вирізнялися доступними сюжетами, виразними персонажами та музикою, близькою дитячому сприйняттю. Діти в цих постановках могли не лише слухати чи дивитися, а й безпосередньо брати участь у виставі.

Результатом співпраці стали дитячі опери «Коза-дереза» (1888 р.), «Пан Коцький» (1891 р.) та «Зима і Весна» (1892 р.), які посіли помітне місце в історії українського дитячого музично-театрального мистецтва. Усі три опери об'єднує те, що в їх основі лежать доступні дитячому сприйняттю казкові сюжети, яскраві образи персонажів, поєднання художнього слова, музики та сценічної дії. Водночас кожна з них має своє тематичне й образне спрямування: «Коза-Дереза» та «Пан Коцький» побудовані на сюжетах про тварин і комічних ситуаціях, тоді як «Зима й Весна» звертається до образів природи, зміни пір року та фантастичного світу.

Весна

Весно, весно, веселюко,
Приди до нас, намилуно!
Родий тиари ^{білової},
Родий тиари крилатий,
Змій тиари ^{милуно},
На ^{босий} тиари ^{милуно},
На ^{босий} тиари ^{милуно},
На ^{босий} тиари ^{милуно},
Приди до нас, не барися!
Ти-м, ^{милуно}, ^{милуно},
А ^{милуно} ^{милуно} ^{милуно}
В ^{милуно} ^{милуно} ^{милуно},
Де ^{милуно} ^{милуно} ^{милуно}!
Краще сонце не барися-
В ^{милуно} ^{милуно} ^{милуно},
До ^{милуно} ^{милуно} ^{милуно},
Малювати ^{милуно} ^{милуно},
А ^{милуно} ^{милуно} ^{милуно},
(^{милуно}) ^{милуно} ^{милуно}.

ЛІТЕРАТУРНА ЕКСПЕРТИЗА ЗА ОПЕРАМИ

Чи можна прочитати оперу?

■ **Мета:** на основі трьох дитячих опер «Коза-Дереза», «Пан Коцький» та «Зима й Весна» дослідити зв'язок літературного тексту з музично-театральним мистецтвом, показати дітям, як художній твір може змінювати своє життя, переходячи від народної казки до авторського тексту та музичної сцени, простежити, як Дніпрова Чайка переосмислює відомі сюжети, створюючи власні образи, характери та художній світ.

■ **Цільова аудиторія:** читачі-діти 13-16 років

■ **Умови:** учасники мають з'ясувати, що в літературному тексті Дніпрової Чайки можна побачити й зрозуміти без музики, а що змінюється або набуває іншого звучання в опері. Щоб винести вердикт, команди проходять три експертні пункти, які відкривають частину відповідей і дають ключ до наступного. Лише зібравши всі три, можна винести остаточний експертний вердикт.

■ **Необхідні матеріали та ресурси:** тексти й аудіозаписи дитячих опер Дніпрової Чайки та Миколи Лисенка «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима й Весна»; картки із завданнями; мультимедійне обладнання для прослуховування фрагментів:

- **Коза Дереза Микола Лисенко Дитяча комічна опера на дві дії (вистава)** [Електронний ресурс] // Андрій Красоткін : [відео-канал]. — Електрон. дані.— Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=iDBuua3uuAE>.— Назва з екрана. — Дата звернення: 08.09.2026.
- **Опера «Зима й Весна» Лисенко Kyiv 1952** [Електронний ресурс] // Ukrainian Opera Artists XX-th Century : [відеоканал]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=wP7s68v8Uoc>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 08.09.2026.
- **Дитяча опера Миколи Лисенка «Пан Коцький». Проект реалізований Мистецькою школою 1 КМР** [Електронний ресурс] // Serhii Bazhan : [відеоканал]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=JyoNcJAjz8Q>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 08.09.2026.

ЕКСПЕРТНИЙ ПУНКТ 1. «ЧУТКИ ПРОТИ ТЕКСТУ»

Завдання: перевірити твердження за текстом.

Структура/перебіг: учасники отримують експертний пакет до кожної опери, в який входять картки «Твердження», картки «Текстовий доказ», картки-рішення: факт/чутка, експертний лист для фіксації результатів, з яких мають самостійно скласти шість правильних ланцюжків. Правильні відповіді дають можливість потрапити у наступний пункт.

• «Коза-дереза»: що ми знаємо про героїню насправді?

Твердження	Текстовий доказ	Вердикт
Коза-Дереза покірна й лагідна героїня	У своїх репліках Коза вихваляється, наполягає на своєму, погрожує тим, хто їй суперечить, і поводить себе самовпевнено	ЧУТКА
Коза-Дереза намагається впливати на інших персонажів	У діалогах Коза не пасивно реагує на події, а звертається до інших, вимагає, погрожує, намагається домогтися бажаного	ФАКТ
Коза-Дереза постає позитивною героїнею	Її поведінка викликає конфлікти з іншими персонажами; вона поводить себе егоїстично та використовує погрози	ЧУТКА
Комічність образу Кози створюється не лише сюжетом, а й її мовленням та поведінкою	Самовихваляння, перебільшення, погрози та реакції інших персонажів створюють комічний ефект	ФАКТ

• «Пан Коцький»: страшний герой чи герой, якого таким зробили?

Твердження	Текстовий доказ	Вердикт
Пан Коцький спочатку доводить звірам свою силу	Звірі починають боятися Кота ще до того, як він здійснює якийсь героїчний вчинок або вступає з ними в боротьбу	ЧУТКА
Страшний образ Пана Коцького значною мірою виникає в уяві самих звірів	Звірі, побачивши незнайомого Кота, припускають, що він сильний і небезпечний, та передають один одному свої побоювання	ФАКТ
Пан Коцький сам розповідає звірам, який він страшний і могутній	Кіт переважно мовчить або спокійно поводить себе, тоді як саме звірі обговорюють його силу й небезпеку	ФАКТ
Комічність ситуації виникає з невідповідності між реальним Котом і тим, яким його уявляють звірі	Маленький домашній Кіт сприймається звірами як небезпечний хижак, хоча текст не показує відповідних до їхніх страхів вчинків	ЧУТКА

• «Зима й Весна»: коли природа стає героєм

Твердження	Текстовий доказ	Вердикт
Протистояння Зими та Весни є важливою частиною конфлікту твору	Події розгортаються навколо боротьби зимового холоду та весняного пробудження природи	ФАКТ
Опис природи можна вилучити з твору, і сюжет від цього майже не зміниться	Зміни в природі пов'язані з розвитком подій та протистоянням образів Зими й Весни	ЧУТКА
Зима й Весна наділені рисами, властивими людським персонажам	Вони мають власні характери, поведуться як учасники конфлікту, протистоять одна одній і взаємодіють з іншими образами	ФАКТ
Природа у творі потрібна лише для красивих описів	Природні образи пов'язані з дією, конфліктом і зміною художнього світу твору	ЧУТКА

Після роботи з текстами учасники доходять висновку, що перше враження про твір або героя не завжди відповідає тому, що насправді закладено в тексті. Щоб зрозуміти авторський задум, недостатньо лише знати сюжет, потрібно уважно читати та знаходити підтвердження власним висновкам.

Вердикт: текст не дає готових відповідей, він дає підказки, які потрібно помітити й правильно прочитати. Перший ключ експертизи отримано.

★ **ЕКСПЕРТНИЙ ПУНКТ 2. «ПАСПОРТ ГЕРОЯ»**

📌 **Завдання:** дослідити персонажа через його слова, вчинки, почуття та авторські характеристики.

📌 **Структура/перебіг:** учасники отримують «паспорт героя» з незаповненими полями та набір карток із фрагментами твору: репліками героя, його вчинками, висловлюваннями інших персонажів, описами та епізодами, що розкривають його поведінку. Завдання учасників – визначити, що саме кожен фрагмент розповідає про героя, розподілити картки за відповідними полями паспорта та на основі зібраної інформації сформулювати власну характеристику персонажа.

Картка «Фрагмент твору»	Вчинки та дії героя	Характери- стика героя	Герой з якого твору?
<i>Ой я, діду, не пила, Я голодна була... Тільки пила, Тільки й їла...</i>	Коза виправдо- вується і не хоче визнавати свою провину	Хитра, не- щира	Коза «Коза-дереза»
<i>Я – Кіт Котохвін, Ще й Матвійович, Над котами я пан! Я – пан Коцький! Я – гетьман!</i>	Кіт сам себе підно- сить, хоче здава- тися важливим і могутнім	Самовпев- нений, пихатий	Кіт «Пан Коцький»
<i>Я везу усім гостинці, Я везу усім роботу! Ще й веселую охоту; Я везу всім вільну волю, Та кохання, та здоров'я!</i>	Приходить до лю- дей не з порожніми руками: приносить працю, радість, волю, кохання та здоров'я	Щедра, добра, життєдайна, світла	Весна «Зима й Весна»
<i>Тупу-тупу ногами, Сколю тебе рогами, Ніжками затопчу, Хвостиком замету</i>	Коза погрожує тому, хто їй зава- жає, і намагається його залякати	Агресивна, сварлива	Коза «Коза-дереза»
<i>Лисичка зраділа, Кота привітала, До себе в господу Його запросила</i>	Привітає Кота, запрошує його до себе, виявляє до нього прихильність	Привітна, добро- зичлива, гостинна	Лисичка «Пан Коцький»
<i>Ти скажи там усім, Як розсердять – всіх поїм!</i>	Погрожує звірам, намагається підтримати образ страшного хижака	Грізний, зухвалий, самовпев- нений	Кіт «Пан Коцький»
<i>Ой, іду я, дітки, з-за білого моря, Де Мороз, мій батько, цар на всім роздоллі...</i>	Приходить із хо- лодного царства, розповідає про свій крижаний світ	Велична, горда, влад- на, таєм- нича	Зима «Зима й Весна»
<i>Ой не буду, простіть, Ой звірятка, одпустіть!</i>	Коли сама опи- няється в небез- пеці, Коза вже не погрожує, а про- сить пощади	Боягузлива, непоследов- на	Коза «Коза-дереза»

**А Вовк підбіг до дверей,
Та й почав гукати:
«Козо-дерезо, виходь,
Буду тебе їсти!»**

Не відступає перед
Козою, намагаєть-
ся змусити її вийти
із займаного місця

Рішучий,
сміливий,
наполегли-
вий

Вовк
«Коза-дереза»

Працюючи з фрагментами творів, учасники навчилися визначати характер персонажа не за готовою характеристикою, а за його словами, вчинками, поведінкою та реакціями інших героїв. Вони побачили, що один і той самий персонаж може постати по-різному залежно від ситуації, а його характер часто потрібно «прочитати між рядками».

Вердикт: характер героя не завжди лежить на поверхні. Його потрібно скласти з текстових підказок – помітити, зіставити й зробити власний висновок.

ЕКСПЕРТНИЙ ПУНКТ 3. «ТЕКСТ БЕЗ МУЗИКИ»

Завдання: з'ясувати, що в опері «працює» вже на рівні літературного тексту, а що додає музика.

Структура/перебіг: учасники отримують короткий фрагмент лібрето однієї з опер Дніпрові Чайки та прослуховують відповідний музичний фрагмент Миколи Лисенка. Спочатку працюють лише з текстом: визначають, хто діє, що відбувається, який настрій створює сцена, що можна зрозуміти про персонажа з його слів. Після прослуховування музичного фрагмента повертаються до тих самих запитань і з'ясовують, що змінилося у їхньому сприйнятті.

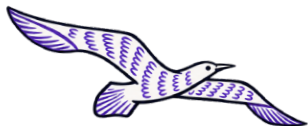
Це є в тексті, який прочитали	Це додає музика
Подія, дія персонажа «Коза-дереза» Рак-неборак виганяє Козу з лисиччиної нори: А я рак-неборак, я не простий козак! Я над раками пан, я болотний гетьман! Посилав мене дід за тобою услід...	Настрій і емоційне забарвлення, рішучість і характер дії

Слова та репліки «Зима й Весна» Розмова Зими з Морозом: Здоров, здоров, Морозеньку, Здоров, милий мій! Ой чого ти, Морозеньку, Та такий сумний?	Характер звучання образу, інтонація та взаємини персонажів, граційність і грайливість Зими, сум і досаду Мороза
Особливості персонажа «Пан Коцький» Кіт хвалиться своєю «сміливістю»: Ну, мені не привикати, Як звірів лякати, Бо в клуню тільки шасть – То й пішли тікати!..	Самовпевненість, браваду, комізм, відчуття перебільшеної «грізності» героя

Вердикт: саме музика надає емоційної сили, визначає характер звучання реплік, підкреслює комізм, напруження, рішучість чи ліричність ситуації та допомагає слухачеві відчувати те, що в тексті лише описано або висловлено.

Підсумки. Під час літературної експертизи за операми діти не лише познайомилися з дитячими операми Дніпрові Чайки та Миколи Лисенка, а спробували побачити, як народжується мистецький твір: від слова – до музики, від літературного образу – до сценічного втілення. Вони переконалися, що за кожною оперою стоїть текст, який спочатку потрібно уважно прочитати, адже саме в ньому закладено характери персонажів, події та емоції, які музика допомагає розкрити й увиразнити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Дніпрова Чайка** [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. — Електрон. дані. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Дніпрова_Чайка. — Назва з екрана. — Дата звернення: 17.07.2026.
2. **Дніпрова Чайка. Вільна птиця** [Електронний ресурс] // Укрінформ : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2561674-dniprova-chajka-vilna-ptica.html>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 15.07.2026.
3. **Дніпрова Чайка : біографія** [Електронний ресурс] // Українська літературна газета : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/biografiya-korotko/dniprova-chajka-biografiya/>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 20.07.2026.
4. **До 160-річчя від дня народження Дніпрові Чайки (Людмили Олексіївни Василевської)** [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В.

- І. Вернадського : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.nbuv.gov.ua/node/4384>. — Назва з екрана. — Дата звернення: 30.06.2026.
5. **Історія української літератури** : у 12 т. Т. 7, кн. 1 : Література 80-90-х років 19 століття / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; наук. ред. Л. Мороз. — Київ : Наукова думка, 2020. — 529 с. : іл.
6. **Ковалів Ю. І. Історія української літератури, кінець XIX – поч. XXI ст.** : у 10 т. : підручник. Т. 1 : У пошуках іманентного сенсу / Ю. І. Ковалів. — Київ : Академія, 2024. — 510 с. — (Альма-матер).
7. **Ковалів Ю. І. Історія української літератури, кінець XIX – поч. XXI ст.** : у 10 т. : підручник. Т. 2 : У пошуках іманентного сенсу / Ю. І. Ковалів. — Київ : Академія, 2024. — 622 с. — (Альма-матер).
8. **Качак Т. Б. Українська література для дітей та юнацтва** : підручник / Т. Б. Качак. — 3-є вид., допов. — Київ : Академія, 2025. — 454, с. — (Alma mater+).
9. **Літературознавчі студії** : зб. наук. праць. Вип. 1 (66) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; редкол.: В. В. Берковець [та ін.]. — Київ : ВПЦ «Київський університет», 2024. — 223 с. — (Бібліотека інституту філології).
10. **Рудник І. П. Самобутність національної ідентичності у творчості Дніпрової Чайки (від минулого до сьогодення)** [Електронний ресурс] / І. П. Рудник // Культурологічна думка. — 2022. — № 21. — С. 102-112. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2022_21_12.
11. **Рудник І. Еволюція творення жіночих образів у прозі Дніпрової Чайки** [Електронний ресурс] / І. Рудник // Літературознавчі студії. — 2024. — Вип. 1. — С. 133-145. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2024_1_13.
12. **Рудник І. П. Світ природи у художньому осмисленні Дніпрової Чайки (на матеріалі поезій у прозі циклу «Морські малюнки»)** [Електронний ресурс] / І. П. Рудник // Літературознавчі студії. — 2015. — Вип. 43 (2). — С. 175-187. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43\(2\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43(2)_23).
13. **Вельможко В. Дніпрова Чайка – політ триває** : [незабутні] / В. Вельможко // Слово Просвіти. — 2021. — 7-13 жовт. (№ 40). — С. 13.
14. **Поетеса у прозі, прозаїк у поезії** : 1 листопада – 160 років від дня народження Дніпрової Чайки // Шкільна бібліотека. — 2021. — № 10. — С. 12-17.
15. **Луценко Ю. Я лисичка, я сестричка** : [про дитячу оперу М. Лисенка за лібрето Дніпрової Чайки] / Ю. Луценко ; мал. Л. Федорченко // Крилаті. — 2025. — № 2. — С. 17.
16. **Дніпрова Чайка. Проводи Сніговика-Снігуровича** : вірші, поезії в прозі, оповідання, казки, п'єси / Дніпрова Чайка ; передм. та упоряд. В. Пінчука ; худож. В. Євдокименко. — Київ : Веселка, 1993. — 271 с. : іл.
17. **Дніпрова Чайка. Дівчина-чайка** : казка / Дніпрова Чайка ; худож. оформл. С. Караффи-Корбут. — Львів : Каменярь, 1969. — 18 с. : іл.
18. **Дніпрова Чайка. Дівчина-чайка** : казка / Дніпрова Чайка ; мал. Л. Призанта. — Київ : Веселка, 1968. — 14 с. : іл.
19. **Дніпрова Чайка. Вибрані твори** / Дніпрова Чайка ; упоряд., підгот. текстів, передм. та прим. Н. О. Вишневської. — Київ : Дніпро, 1987. — 278 с. : іл.

Вступ	3
Тематичний блок 1. Життя, що стало служінням українській культурі	4
Тематичний блок 2. Письменниця, яка випередила свій час	6
Тематичний блок 3. Секрети педагогічної майстерності: новаторські уроки та творчі знахідки	8
Літературна премія імені Платона Воронька	10
Тематичний блок 4. Співавторка дитячих мрій: творчий тандем Дніпрової Чайки та Миколи Лисенка	12
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27

Серія «Великі українці»

«Про все скажу, про все я проспівую»

До 165-річчя від дня народження Дніпрової Чайки
(1861-1927)

Методичні поради

Відповідальна за випуск А. І. Гордієнко

Автор-укладач В. В. Піоварчук

Редактор О. А. Кадькаленко

Комп'ютерна верстка Р. Ю. Полевічок

Підписано до друку 11.10.2026 р.

Зам. № 23.

Видавець та виготовлювач

НБУ для дітей

вул. Януша Корчака (Баумана), 60,

м. Київ, 03190

Тел./факс.: 400-65-87, тел.: 400-05-01, 400-70-91

<https://www.chl.kiev.ua>

e-mail: library@chl.kiev.ua

НАЦІОНАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ для дітей

Національна бібліотека України для дітей
вул. Януша Корчака (Баумана), 60,
м. Київ, 03190

Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91

<http://www.chl.kiev.ua>

mail: library@chl.kiev.ua